

НОВІ ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ У ВИХОВНОМУ ПРОСТОРИ

Рецензія на монографію «Формування особистості в умовах транзиту», підготовлену викладачами Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі та інших ВНЗ України (Керівник авторського колективу М. Ю. Зелінський)

Серед значного масиву проблем, на розв'язання яких приречене сучасне українське суспільство, далеко не останнє місце належить проблемі виховання. Нині в освітньо-виховній сфері більше питань, ніж відповідей.

Процес системної трансформації українського соціуму супроводжується всеохоплюючою системною кризою, загостренням суперечностей в усіх сферах суспільства, відчуженням людини від суспільства, апатією, розчаруванням, деморалізацією. Зростаючі масштаби хабарництва, корупції, рейдерство, відкрите зухвале й цинічне ігнорування законодавства з боку представників так званої «еліти» і олігархів, культ долара викликають у суспільстві недовіру до влади, судової системи і правоохоронних органів.

Поглиблення ворожнечі, ненависті, демагогії, девальвації духовних цінностей, втрати інтересу до гуманістичних ідеалів, моральний занепад суспільства виливається у катастрофічні наслідки: підвищення рівня злочинності, збільшення самогубств, абортів, кількості розлучень, виникнення нових форм узалежнення (телевізійної, комп'ютерної, ігрової тощо).

Учасники парламентських слухань «Стан суспільної моралі в Україні» (09.11.2011) з великою тривогою відзначали, що в останні роки слово «мораль» втратило значення. Його замінило слово «успіх». Успіх будь-якою ціною.

Є чимало людей, для яких аргументом є лише сила, гроші, гроші... Прогресує бездуховність. Усе менше і менше людей читають книги, дивляться серйозні фільми і слухають пісні, наповнені глибоким змістом.

Великих масштабів набувають наркоманія, порнографія, жорстокість, насильство, алкоголізм, СНІД, венеричні хвороби, героїзація антигероїв, естетизація зла, антисемітизм, міжнаціональна й міжконфесійна ворожнеча. Як наслідок такої "асоціальної соціалізації" – деідеологізація, дегероїзація, депатріотизація.

Такий стан суспільства зумовлює необхідність переосмислення моделей виховання підрастаючого покоління. Це означає, що прискорення процесу трансформації соціуму, розвиток економіки, культури і формування нових соціально-економічних відносин вимагає наукового, політико-ідеологічного забезпечення соціалізації індивіда в умовах транзитного суспільства.

Виховання як надзвичайно складна справа, багаторівневий і поліморфний процес передбачає у своїй вихідній основі відповідь щонайменше на три питання: яку мету має суб'єкт виховання; на якій базі, засадах він буде свою діяльність; які методи необхідно використати для ефективного досягнення поставленої мети?

Автори рецензованої монографії взяли на себе сміливість дати відповідь на ці та інші питання щодо взаємодії соціальних реалій, виховної дійсності та можливостей виховного процесу в контексті єдності філософсько-педагогічних ідей та соціальної дії.

У дослідженні розкриті методологічні засади, на яких має будуватися виховання особистості в умовах транзиту. Ідеться про вихідні основи, підвалини, фундаментальні принципи виховної роботи, про той фундамент, на якому базується вся система виховання.

Методологічні засади теорії та практики виховання авторами дослідження умовно зведені до таких основних блоків: 1) знання про специфіку виховної роботи в історичній площині. Значне місце тут відводиться теоретичним концепціям філософів різних епох та здобуткам педагогів-теоретиків і педагогам-практикам; 2) фундаментальні положення щодо стратегії розвитку трансформаційного соціуму, його найближчих орієнтирів та перспектив, основних вимог з боку суспільства до індивідів; 3) методологічні засади державної ідеології в галузі виховання (а не ідеології окремих політичних партій). Однак сучасне українське суспільство такої ідеології поки що немає. Є лише її розрізнені фрагменти. Зanedбаність виховної роботи значною мірою пояснюється саме нерозвинутістю, фрагментарністю цього блоку методологічних засад виховання; 4) вихідні принципи виховання, які визначають його специфіку, зумовлюють методику, орієнтують на розвиток у особистості тих чи інших рис і якостей.

У тексті монографії на основі системного аналізу філософсько-педагогічних рефлексій виховання показано евристичний потенціал основних теоретичних парадигм формування особистості. Наголошується, що різні соціально-філософські ідеї щодо виховання розкриваються в історико-філософському дискурсі, зокрема у творах Платона, Аристотеля, Р. Декарта, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Й.Фіхте, Г. Гегеля, Г. Сковороди, П. Чаадаєва, П. Юркевича. Вони стосуються духовної сутності людини, смислу її буття і виховання.

У концептуальному плані принципове значення розробки теми дослідження мають праці представників сучасної української філософської думки: В. Андрущенко, Є. Бистрицького, І. Бичка, Г. Горак, Л. уберського, В. Горського, А. Єрмоленка, В. Князева, В. Краєвського, С. Кристьянського, М. Култаєвої, В. Ляха, І. Надольного, В. Пазенка, М. Поповича, В. Шинкарука, Л. Шкляра.

Змістовно колективна монографія складається з чотирьох розділів, у яких розгля-

даються закономірності трансформації сучасного українського суспільства, її наслідки, зміни національної ідентичності в контексті процесів політичної, ідеологічної та соціокультурної маргіналізації. Розкриваються також сутність суспільства транзитного типу, його нестабільність і сприйняття населенням України транзитивних змін у культурі і способі життя.

Зміст інших розділів і підрозділів дослідження охоплює наріжні технології соціалізації особистості у транзитному суспільстві. Передовсім розглядаються філософсько-педагогічні засади виховання, його базові моделі й основні концепції; нові канали соціалізації (ринок праці, інститут підприємництва, друковані та електронні ЗМІ, курс на інтеграцію з ЄС; асоціальна соціалізація як джерело моральної деградації; духовно-моральний потенціал соціогуманітарних дисциплін; сучасне розуміння патріотичного виховання.

В центрі уваги авторів монографії перебуває й проблема формування нового світогляду, вплив соціальної трансформації на становлення світоглядних орієнтацій людини пострадянського простору. Показано, що крах донедавна панівного світогляду призвів до утворення духовного вакууму, духовно-культурного обвалу, а люди приречені жити в умовах домінування комерційної масової культури, яка потужно впливає на всі сторони суспільного життя. Інакше кажучи, процес трансформації передбачає набуття українським соціумом нової якості не лише в усіх сферах його функціонування, але, що сьогодні більш актуальне, у формуванні світоглядних орієнтирів особистості. У тексті цілком правомірно обґрунтована теза про те, що цей процес обумовлений низкою факторів, найбільш значущими серед яких є зміни в суспільстві на етапі транзиту.

У справі формування сучасної успішної особистості важливо повною мірою використати весь потенціал гуманізації освітнього процесу для того, щоб зменшити негативний вплив ринкових відносин на індивіда.

В цьому контексті, як підкреслюється в тексті монографії, важливо оптимізувати процеси саморозвитку, самоосвіти, само-реалізації, самовиховання. Ця здатність до само- (самостійного навчання, самостійного розмірковування, самостійної роботи) повинна закладатися змолоду. Проте значна частина молодих людей не навчена самостійності. Причин тут багато. Одна з головних – гранична щільність інформаційної сфери, яка кардинально відрізняється у кількісному і якісному відношенні від попередньої.

Нова парадигма виховання в умовах транзиту ґрунтується на тезі: в основу виховання молодого покоління в Україні необхідно покласти систему принципів, яка б зумовлювала виховання гуманних, успішних, конкурентоспроможних, патріотично налаштованих громадян, що піклуються про розквіт Батьківщини.

У зазначеному контексті є ряд питань, які потребують особливої уваги. Це, наприклад, співвідношення національного і загальнолюдського, національного й інтернаціонального, національного і патріотичного, світського і релігійного, особистісного і загальнодержавного, індивідуалістичного і колективістського тощо.

Незважаючи на загальну позитивну оцінку монографії, слід висловити й окремі побажання авторському колективу.

Розкриваючи особливості формування особистості в умовах транзиту, доцільно визначити і розкрити сутність основних філософських підходів, які постають концептуальною основою вибору завдань і цінностей навчання і виховання на сучасному (транзитному) етапі поступу України.

Важливо розкрити співвідношення понять «виховання», «освіта», «виховний процес», «соціалізація», «формування» з урахуванням реалій сучасного виховного процесу.

Загальний висновок. Колективна монографія «Формування особистості в умовах транзиту» – це фактично перша спроба розкрити особливості виховання індивіда в умовах перехідного періоду. Як цілісне дослідження, вона виконана на високому теоретичному рівні. Вищезазначене слугує підставою рекомендувати її освітянам, педагогам, викладачам соціально-гуманітарних дисциплін, усім, хто цікавиться проблемами освіти й виховання в транзитному соціумі.

Доктор філософських наук, професор кафедри філософії
Київського університету імені Б. Грінченка
М. Стадник